

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษายทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าดงนามน จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยนำเสนอเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีในการจัดการป่าชุมชน
  - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยนิเวศ
  - 1.2 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่
  - 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 2.1 การจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรท้องถิ่น
  - 2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
  - 2.3 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
3. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

#### 1. แนวคิดและทฤษฎีในการจัดการป่าชุมชน

##### 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยนิเวศ

ดันแลป และ แคทตอน (Dunlap and Catton. 1975 : 29 อ้างถึงใน คุษฎี อายุวัฒน์ และคณะ. 2535 : 52) ได้กล่าวถึงการดำรงชีพของมนุษย์ว่า มีความจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติในภาพรวม โดยที่กระบวนการปรับตัวดังกล่าว จะมีลักษณะเป็นพฤติกรรมรวม (Collective behavior) ระหว่างสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ สิ่งในสภาพแวดล้อมเหล่านั้น หรือเป็นการพึ่งพาอาศัยกันและกันในชุมชน แนวคิดสำคัญที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศได้ดีที่สุด คือ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยนิเวศ (Human Ecology)

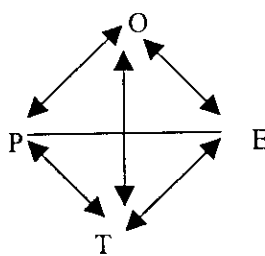
การศึกษาเกี่ยวกับมนุษยนิเวศเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยองค์ประกอบสำคัญของศาสตร์แขนงหนึ่งคือ “นิเวศวิทยา” (Ecology) โดย

ที่เฮเกิล (Hegel, 1870 : 58 อ้างถึงใน บัวเรศ ประไซโย, 2535 : 34) ได้อธิบาย “นิเวศวิทยา” ว่า เป็นคำที่มีรากฐานมาจากภาษากรีก คือ “Oikos” แปลว่า การอาศัยอยู่หรือที่อยู่อาศัย กับ คำว่า “Logos” ซึ่งแปลว่า การศึกษา ดังนั้นนิเวศวิทยาจึงเป็นการศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือนของ สิ่งมีชีวิต โดยเน้นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมตามลักษณะที่ ชาร์ล ดาร์วิน ได้อ้างไว้ในแง่เงื่อนไขที่เกี่ยวกับการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด การศึกษาทางนิเวศวิทยาต้อง สามารถชี้ให้เห็นการยังชีพของสัตว์ที่อยู่โดยความสัมพันธ์กับสัตว์อื่นๆ และสภาพแวดล้อม เพราะสภาพแวดล้อมสามารถอธิบายถึงถิ่นกำเนิดและความหลากหลายของวัฒนธรรม หรือ เป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ ซึ่งเครือข่ายความซับซ้อนในทางนิเวศวิทยามีผลกระทบต่อ กันและกัน ฉะนั้นในการวิเคราะห์องค์ประกอบจะต้องใช้แนวความคิดเชิงระบบ โดยการ กำหนดขอบเขตของสภาพแวดล้อมเพื่อที่จะจำลองสภาพความซับซ้อนของระบบตามขอบข่าย ที่เราจะใช้ศึกษาและทำนายพฤติกรรมได้

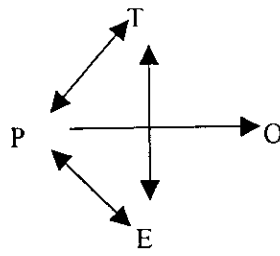
การศึกษาในทางนิเวศวิทยาเป็นการศึกษาตัวแปรในระดับประชากร (Population) ชุมชนนิเวศ (Community) และระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยที่องค์ประกอบสำคัญของมนุษย์-นิเวศที่เกี่ยวข้องมี 4 ปัจจัยคือ POET ได้แก่ ภูมิศาสตร์คาม

Rajabhat Prakhram University	P (Population)	=	ประชากร
	O (Organization)	=	กลุ่มหรือองค์กร
	E (Ecosystem)	=	สิ่งแวดล้อม
	T (Technology)	=	เทคโนโลยี

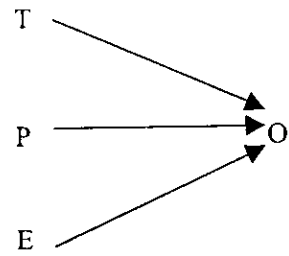
โดยแต่ละปัจจัยจะมีความเกี่ยวพันกันในเชิงหน้าที่ (Functional Interdependence) ในการศึกษา นิเวศวิทยาที่มีความสลับซับซ้อน จึงขึ้นอยู่กับว่าผู้สนใจศึกษาจะใช้ปัจจัยอะไรเป็นตัวแปร อิสระและตัวแปรตาม เช่น



ศึกษาตัวแปรที่ เกี่ยวข้องกันทั้งหมด



ศึกษา 3 ตัวแปรที่สัมพันธ์กัน และมีผลต่อองค์กร

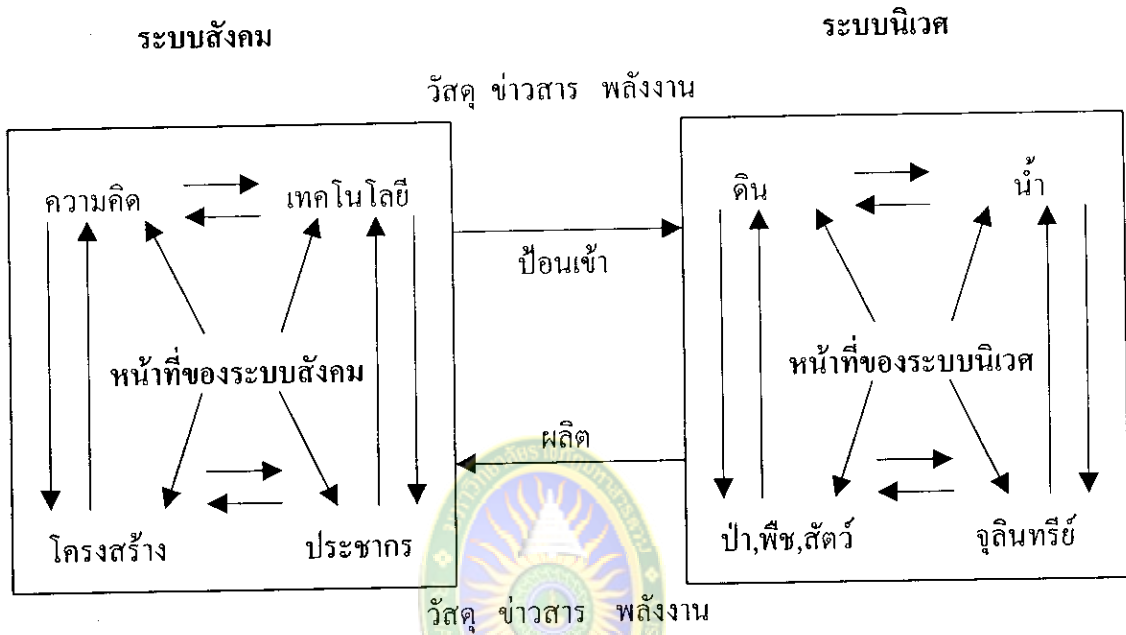


ศึกษาตัวแปรทีละคู่ ซึ่งแต่ละ ตัวแปรจะเกี่ยวข้องกับองค์กร

แผนภาพที่ 1 แสดงตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

แรมโบ และ ซาจิส (Rambo and Sajise. 1984 : 18 อ้างถึงใน ประเสริฐ ศรีศักดิ์. 2530 : 37) ได้อธิบายองค์ประกอบและคุณสมบัติของระบบนิเวศไว้ว่า “ระบบ คือ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในขอบเขตเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จนทำให้เกิดพฤติกรรมร่วมหรือคุณลักษณะของระบบนั้นขึ้นมา องค์ประกอบของระบบจะมีความเกี่ยวพันกัน เพราะถ้าองค์ประกอบใดของระบบหนึ่งเปลี่ยนแปลง จะทำให้ความสัมพันธ์ของระบบอื่นเปลี่ยนแปลงไป และทำให้เกิดพฤติกรรมหรือคุณลักษณะของระบบเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน” แต่ในทางมนุษยนิเวศให้ความสำคัญกับระบบอยู่ 2 ระบบ คือ ระบบสังคมและระบบนิเวศ โดยการคำนึงถึงความสัมพันธ์ ระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศที่เกิดจากการไหลของพลังงาน วัสดุ และข่าวสาร ที่มีผลกระทบต่อกันภายในระบบ

ในการเปลี่ยนแปลงหรือเกี่ยวโยงกันระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศ จะอาศัยความสัมพันธ์ในการไหลของพลังงาน (Energy flow) คือ ความสามารถในการทำงานได้ การไหลของวัสดุ (Material flow) คือ องค์ประกอบของวัสดุต่าง ๆ เช่น แร่ ธาตุ ดิน น้ำ ป่าไม้ ฯลฯ และการไหลของข่าวสาร (Information flow) เป็นการสื่อความหมายขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในระบบ อาจจะถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบ กลิ่น สี เสียง รูปร่างและปรากฏการณ์ธรรมชาติ (วิญญู จรัสพันธ์. 2535 : 20) นั่นคือ ระบบนิเวศกับมนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและกัน และเชื่อมโยงกันโดยผ่านการเคลื่อนไหวหรือแลกเปลี่ยนวัสดุพลังงานและข่าวสาร กล่าวคือ ระบบสังคมมนุษย์ได้รับวัสดุสิ่งของที่จัดว่าเป็น “ทรัพยากรธรรมชาติ” จากระบบนิเวศ เพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจสังคม โดยผ่านองค์กรทางสังคมและสถาบันทางการเมือง การปกครอง ซึ่งมีค่านิยมและความจำเป็นทางด้านชีววิทยาเป็นแรงผลักดัน ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบแผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบนิเวศ จะปรากฏดังแผนภาพที่ 2



แผนภาพที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบนิเวศ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ประสิทธิ์ คุณรัตน์ (2535 : 78) ได้ให้แนวคิดในการพิจารณามนุษยนิเวศว่ามี 3

ประการ คือ

1. ควรมองว่าระบบมนุษย์นิเวศเป็นระบบ ไม่ได้แยกส่วน การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบ มนุษย์จะสามารถดำรงอยู่ได้ ต้องเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศหลายระดับที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน
2. ควรมองลักษณะความสัมพันธ์ เนื่องจากภายในระบบมีหลายองค์ประกอบ แต่ละองค์ประกอบจะมีหน้าที่เฉพาะและทำงานเกี่ยวข้องกัน ทั้งภายในระบบและระบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดดุลยภาพในระบบ

3. กระบวนการความสัมพันธ์ จะต้องมองลักษณะเปิด (Open Ecosystem) ในกระบวนการของความสัมพันธ์จะมีแกนตัวใดตัวหนึ่ง ที่สำคัญเรียกว่า System Organization ที่จะเป็นตัวจัดองค์กรภายในระบบเกิดขึ้นมา

นิวัตติ เรื่องพานิช (2528 : 12) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในแง่ของระบบธรรมชาติกับการพัฒนา โดยเริ่มจากการที่มนุษย์ในอดีตมีชีวิตร่วมอยู่กับธรรมชาติ การวิวัฒนาการในอดีตจึงถูกควบคุมโดยการคัดเลือกตามธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดต่อวัฒนธรรม และต่อมามนุษย์เริ่มรู้จักใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

มากขึ้น มนุษย์จึงพยายามคัดแปลงให้ธรรมชาติแวดล้อมเป็นไปตามต้องการ จนในที่สุดก็เกิดภาวะมลพิษ เพราะมนุษย์รบกวนระบบธรรมชาติมากเกินไป จนทำให้กลไกการควบคุมตนเองของธรรมชาติถูกทำลาย การที่มนุษย์มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาความเจริญด้านต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ในแง่ของการเพิ่มผลผลิตปัจจัยการดำรงชีวิตให้พอเพียง และค้นหาสิ่งอำนวยความสะดวกสบายแก่ชีวิต โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ขณะเดียวกันก็นำเป็นห่วงว่า ขณะที่เรารับประโยชน์จากการพัฒนาตามแนวคิดที่กล่าวมาแล้ว มนุษย์เองกลับได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษอันเป็นผลพวงของความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เนื่องจากการพัฒนานั้นยากที่จะหลีกเลี่ยงการทำลายระบบธรรมชาติหรือระบบนิเวศได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำลายโครงสร้างที่สลับซับซ้อนและกระบวนการควบคุมตัวเองในระบบธรรมชาติ เราจึงควรควบคุมให้มีการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม โดยไม่ถึงกับทำลายระบบนิเวศ เพราะทรัพยากรหลายประเภทเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตมนุษย์มาก ไม่ว่าจะเป็นอากาศ น้ำ และป่าไม้ ต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างใกล้ชิด จะแยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกจากกันได้ยาก คือ หากป่าไม้ที่ปกคลุมดินถูกทำลายจนเกินขีดจำกัดก็จะส่งผลกระทบไปสู่ดิน ตลอดจนไปสู่อากาศอย่างร้ายแรงดังที่ในหลายๆ ประเทศกำลังประสบอยู่ จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ถ้ามนุษย์มีการวางแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าและมากที่สุด มีการสูญเสียทรัพยากรน้อยที่สุดตามหลักการอนุรักษ์ก็เท่ากับว่ามนุษย์ลดภาวะมลพิษให้ตัวเอง และยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้มนุษย์ชาติในอนาคต พอจะสรุปแนวคิดในการพัฒนาการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ คือ

1. การพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เช่น มนุษย์ ป่าไม้ ดิน และน้ำ เป็นต้น
2. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพราะวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ

3. การพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบความสำเร็จ เกิดจากการที่ผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้ตระหนักถึงความสำคัญและรู้จักใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในหลายๆ ด้านต่อสังคมและใช้ทรัพยากรนั้นในจำนวนจำกัด รวมทั้งอำนวยความสะดวกหลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อให้เกิดการพัฒนาจะสำเร็จมากน้อยขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์เพราะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ

5. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใดๆ โดยเหตุผลใดก็ตามเท่ากับเป็นการทำลายมนุษย์เอง เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่กำเนิดและเป็นผลผลิตมาจากป่าไม้ ดิน และน้ำ ซึ่งอยู่ในระบบนิเวศ ทั้งสิ้น

**สรุปความสัมพันธ์ของมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ** ตามแนวความคิดมนุษยนิเวศก็คือความสัมพันธ์ระหว่างระบบ 2 ระบบ คือ ระบบสังคม (Social System) ซึ่งประกอบด้วยความคิด เทคโนโลยี โครงสร้างทางสังคม ประชากร องค์ประกอบของระบบมีหน้าที่ของตัวเองและมีการประสานการทำงาน เพื่อให้ระบบสังคมดำรงอยู่ได้ และอีกระบบหนึ่ง คือ ระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งประกอบไปด้วย ดิน น้ำ ป่าไม้ พืช สัตว์ จุลินทรีย์ โดยแต่ละองค์ประกอบก็จะมีหน้าที่ของตนเช่นกัน มีการประสานการทำงานภายใต้ระบบของธรรมชาติ เมื่อนำทั้งสองระบบมาเชื่อมโยงกัน ก็จะเกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ที่มีการอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อพยายามจะรักษาสภาพสมดุลของระบบที่ประกอบด้วย ผลิตผล (Productivity) ความมั่นคง (Stability) ความยั่งยืน (Sustainability) ความเสมอภาค (Equitability) และความเป็นปึกแผ่น (Solidarity) ในกระบวนการทำงานจะมีการถ่ายทอดทั้งวัสดุ (Material) ข่าวสาร (Information) และพลังงาน (Energy) เพื่อแลกเปลี่ยนระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศ ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดมนุษยนิเวศ เช่น การเกิดภาวะวิกฤติการตัดไม้ทำลายป่า ถ้าพิจารณาในระบบสังคมจะพบว่า มนุษย์มีการตัดไม้มาก่อสร้างบ้านเรือน บุกเบิกพื้นที่ทำกิน การจุดไฟเผาป่าอาจจะกระทำโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ประกอบกับความหละหลวมในการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบชุมชน และระบบความเชื่อด้านวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ จะส่งผลทำให้ระบบนิเวศคือป่าธรรมชาติเปลี่ยนแปลง ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรม ขาดแคลนต้นไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหาร ที่อาศัยของสัตว์ป่า รวมทั้งการสูญเสียหน้าดินอย่างรวดเร็ว ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองระบบนี้ คือ คนในสังคมหรือชุมชนที่อยู่อาศัยในเขตป่านั้น กลุ่มองค์กรหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องในชุมชนสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมและการใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีต่างๆ ในการทำลายป่า เช่น เลื่อยเครื่องยนต์ มีด ขวาน ฯลฯ ดังนั้นระบบทั้งสอง



คือ ระบบสังคมและระบบนิเวศต้องมีการปรับตัว (Adaptation) เพื่อให้ระบบโดยรวมเข้าสู่สมดุลใหม่ นั่นคือ ระบบสังคมต้องมีการปรับปรุงรูปแบบการใช้ทรัพยากรป่าไม้โดยการกำหนดกฎระเบียบกติกาชุมชน เปลี่ยนแปลงระเบียบที่ไม่เหมาะสม การปรับปรุงเทคโนโลยีที่ไม่เป็นการทำงานป่ามากนัก ตลอดจนการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อมิให้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ลักษณะการปรับตัวดังกล่าว ระบบสังคมต้องคำนึงถึงการมีพฤติกรรมร่วมของสมาชิกในสังคม และไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในสังคม นั่นคือ ระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ (User group) และกลุ่มผู้ดูแลรักษา (Conservative group) ต้องมีการบูรณาการในแนวทางที่เหมาะสม อันจะทำให้ระบบมนุษย์นิเวศกลับคืนสู่ภาวะสมดุลใหม่อีกครั้ง

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนำความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาบทบาทของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนดงนามน

## 1.2 ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ (Structural Functional Theory)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536 : 26) ได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ไว้ดังนี้

1. สังคมทุกสังคมจะต้องมีโครงสร้าง ซึ่งประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ
2. แต่ละหน่วยต่างทำหน้าที่ประสานกัน
3. แต่ละหน่วยต่างปฏิบัติหน้าที่เพื่อความคงอยู่ของสังคม
4. แต่ละหน่วยต่างยึดระบบค่านิยมเป็นแนวในการปฏิบัติหน้าที่

เอ.อาร์. เรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown. 1998 : 165 อ้างถึงใน ประเสริฐ ศรีศักดิ์. 2530 : 52) มองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต (Organism) โดยมีระบบต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ สังคมก็เช่นเดียวกัน ประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว ศาสนา การเมือง เป็นต้น ซึ่งแต่ละระบบมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะอย่าง แต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น ความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ของสังคมก็คือ โครงสร้างของสังคม (Social Structure) นั่นเอง โครงสร้างจะประกอบไปด้วยสถาบันต่าง ๆ เอ.อาร์. เรดคลิฟฟ์ บราวน์ เสนอว่าเราสามารถศึกษาโครงสร้างสังคม (หรือความสัมพันธ์ของคนในสังคม) โดยดูจากหน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีส่วนสร้างและรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไร (ยศ สันตสมบัติ. 2542 : 78)

การศึกษาการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น เป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของระบบสังคม มีโครงสร้างเพื่อพยายามจะรักษาสมดุลเอาไว้ และถือได้ว่าสังคมเป็น

ระบบ ๆ หนึ่ง ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน มีขอบเขตแน่นอน มีการบูรณาการ (Integration) เพื่อให้ระบบต่าง ๆ ที่มีเอกลักษณ์ ความต้องการและโครงสร้างของตนเอง ทำหน้าที่ให้ดีที่สุดที่สุดในสังคมและผสมผสานกลมกลืนกับองค์ประกอบอื่นๆ เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของสังคมที่จะต้องมีการสร้างบรรทัดฐานร่วมกัน ถ้าหากสังคมเกิดภาวะไม่ปกติ (Pathological) ต้องมีการบูรณาการใหม่อีกครั้ง (วรนุช วุฒิอุดม. 2533 : 12) จึงสรุปข้อสมมติฐานของกลุ่มทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ดังนี้

1. สังคมเป็นระบบหนึ่ง มีส่วนประกอบต่างๆ ที่เชื่อมโยงกันและกัน การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับส่วนประกอบส่วนใดในระบบส่วนร่วม
2. ทุกหน่วยทุกส่วนในระบบสังคมต่างมีหน้าที่กระทำเพื่อให้ระบบนั้นอยู่รอด
3. มีการแบ่งงาน (Division of Labor) ในระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ในระบบ ดังนั้นแต่ละส่วนจึงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานและบริการซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบ
4. ระบบสังคมมีแนวโน้มที่จะรักษาสภาพที่เป็นระเบียบ มีบูรณาการรวมหน่วย (Integration) แม้บางครั้งระบบสังคมนั้นอาจถูกละเลยสิ่งใดมาชักนำให้ออกนอกระเบียบไปบ้าง แต่ท้ายที่สุดสังคมก็จะกลับเข้าไปสู่สมดุลใหม่
5. สังคมเปรียบประดุจได้กับสิ่งมีชีวิต มีองค์ประกอบพื้นฐาน คือ บุคคล ครอบครัวและสถาบัน

จากทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ดังกล่าว สรุปได้ว่า ในระบบสังคมระบบหนึ่ง จะมีส่วนประกอบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันและกัน การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับส่วนประกอบส่วนใด จะมีผลกระทบต่อระบบส่วนรวม และจะเกิดการบูรณาการเพื่อสร้างสมดุลของระบบขึ้นมาใหม่

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาบทบาท และหน้าที่ขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนดงนามนครั้งนี้



### 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

#### 1.3.1 ความหมายของป่าชุมชน

สติเว่นส์ (Stevens. 1989 : 15 อ้างถึงใน ประเสริฐ ศรีศักดิ์. 2530 : 29)

กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าถูกหักร้างทางพจนานุกรมเขียนเตือนไป ย่อมทำให้สิ่งของคนในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่างๆ ได้พัฒนากลไกเพื่อใช้ในการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นมา เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะชุมชนจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งจะมามีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ช่วยให้คนในชุมชนได้ประโยชน์จากป่าปู่ตาได้อย่างเหมาะสมพอดี ดังนั้นแนวความคิดเรื่องป่าชุมชนนี้ จึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน

บัวเรศ ประไซโย (2535 : 125) กล่าวว่าไว้ว่า “ป่าชุมชน” หมายถึง พื้นที่ป่าที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ร่วมกัน ซึ่งเห็นได้จากการเก็บยอดฝักมาเป็นอาหาร การใช้พื้นและถ่านจากป่าเหล่านั้น การเข้าไปเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ที่ได้กล่าวนี้เป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากต้นไม้ เป็นพื้นที่ที่ไม่กว้างขวางเกินไป สามารถบริหารหรือจัดการให้เกิดประโยชน์ได้จากประชาชนในท้องถิ่น เป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้านแต่ละแห่งที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน สามารถจำแนกชนิดของป่าชุมชนได้ คือ ป่าช้า ป่าดอนปู่ตา ป่าวัด และป่าสาธารณะของชุมชน

ประสิทธิ์ คุณรัตน์ (2535 : 41) กล่าวถึง ป่าชุมชนว่า คือป่าที่ชาวอีสานจะอนุรักษ์พื้นที่ที่ตนเองมีความรู้สึกผูกพัน หรือมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ถือว่าเป็นป่าของหมู่บ้านหรือป่าส่วนรวมร่วมกันพิทักษ์รักษา มีการจัดการการใช้ประโยชน์ เป็นมรดกตกทอดร่วมกันของหมู่บ้าน สามารถแยกลักษณะป่าชุมชนได้ 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ป่าชุมชนหรือป่าประจำหมู่บ้าน เป็นป่าดั้งเดิม ถูกกำหนดมาพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน ความรู้สึกเป็นเจ้าของมีสูง และได้รับการยอมรับจากหมู่บ้านใกล้เคียง หรือเป็นที่ตกลงร่วมกันและเป็นที่ยอมรับระหว่างหมู่บ้านว่าเป็นสมบัติของบ้านใด การดูแลรักษาของชาวบ้านต่อป่าชนิดนี้มีสูง การใช้ประโยชน์อาจเพื่อประกอบพิธีกรรม ขอบหรือแสดงความกตัญญู จึงใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์มากกว่าป่าของหมู่บ้าน ป่าชุมชนประเภทนี้ ได้แก่ ป่าคอนปู่ตา ป่าช้า และป่าวัด

2. ป่าของหมู่บ้าน ป่าชนิดนี้มีระยะห่างจากหมู่บ้านมากกว่าประเภทที่หนึ่ง และมีขนาดใหญ่กว่า เป็นป่าที่ใช้พักพิงพึ่งพาอาศัยทั้งหาอาหาร ไม้ ฟืน และเลี้ยงสัตว์ อาจมีหมู่บ้านอื่นๆ ไม่ยอมรับ จึงแสดงความเป็นเจ้าของโดยการร่วมใช้ประโยชน์ ความรู้สึกในความเป็นเจ้าของอยู่ในระดับไม่สูงนัก การแย่งชิงตัดดวงประโยชน์จึงเกิดขึ้น เช่น ป่าที่สาธารณะ ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ หรือป่าสงวนแห่งชาติที่ชาวบ้านกำหนดแบ่งแยกออกจากป่าสงวนเพื่อใช้ประโยชน์ของชุมชน ทั้งนี้อาจเพราะเคยใช้ประโยชน์มาก่อนที่กรมป่าไม้จะประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ และบางหมู่บ้านได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณะ ความเป็นเจ้าของก็มีสูง

### มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

3. ป่าชุมชนพัฒนา เป็นป่าที่เกิดจากผลการศึกษาและส่งเสริมให้ชุมชนปลูกป่า ซึ่งมีทั้งรัฐบาลปลูกให้ ลงทุนให้ แล้วยกให้หมู่บ้านดูแลรักษาและจัดการผลประโยชน์หรือการปลูกแบบประชาอาสา หรือการลงทุนโดยองค์กรเอกชน รวมถึงป่าที่หมู่บ้านร่วมกันฟื้นฟูสภาพดั้งเดิมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จากความหมายของป่าชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า “ป่าชุมชน” คือ ป่าไม้ที่ชาวบ้านที่อยู่รอบป่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีการจัดการป่าโดยถือว่าเป็นป่าของหมู่บ้านหรือป่าส่วนรวมที่ควรร่วมกันพิทักษ์รักษาไว้

#### 1.3.2 รูปแบบและการจัดการป่าชุมชน

บรรศักดิ์ อูวรรณโณ (2532 : 25) ได้กล่าวถึงรูปแบบของป่าชุมชนไว้ 2 รูปแบบ คือ ป่าไม้ที่เป็นป่าอยู่เดิมและชุมชนรักษาไว้ กับป่าที่เสื่อมโทรมแล้วแต่อยากให้ชุมชนปลูกขึ้นมาเป็นป่าเพื่อประโยชน์ของชุมชน สำหรับมาตรการในการส่งเสริมนโยบายป่าชุมชน คือ ในเขตป่าสงวน รัฐต้องการทบทวนนโยบาย การกำหนดเป้าหมายในการปลูกป่า การกำหนดขนาดพื้นที่ทำกิน จำแนกพื้นที่ดินที่ซ้อนทับ ควรให้สิทธิชุมชนในการเช่าหรือหาประโยชน์สิทธิตามกฎหมายและในเขตป่าอนุรักษ์ ควรยกเลิกและไม่ควรให้มีกิจกรรมใดๆ นอกจากนี้ยังต้องเร่งแก้ปัญหาที่ดินทำกิน

ประเสริฐ ศรีศักดิ์ (2530 : 62) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการป่าไม้ หมายถึง การรวบรวมเอาหลักวิชาการสาขาต่างๆ ทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคนิค และทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้มาใช้ดำเนินการในป่าใดป่าหนึ่ง เพื่อผลด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้ได้ ผลผลิตถาวรและสูงสุด โดยมีหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ ป่าส่วนหนึ่งจัดเพื่อการผลิตและนำไม้ออกมาใช้ประโยชน์ อีกส่วนที่เหลือนั้นรักษาป้องกันไว้ เช่น บริเวณป่าที่เป็นต้นน้ำลำธาร บริเวณที่สวยงามรักษาไว้เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือเขตบำรุงรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ดังนั้นไม่ว่าจะจัดการป่าบริเวณใดเพื่อการใดก็ตาม ตามหลักวิชาป่าไม้ถือว่าต้องจัดการให้ได้ผลผลิตต่อเนื่องกันอย่างไร้ที่สิ้นสุดโดยให้ได้ประโยชน์สูงสุด

แนวความคิดในเรื่องการจัดการป่าชุมชน มีพื้นฐานจากแนวความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นจะเป็นแกนนำในการจัดการเพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยส่วนรวม ในส่วนของการจัดการป่าชุมชนในเชิงอนุรักษ์นั้น มีแนวความคิดใหญ่ ๆ 2 แนวคิด คือ การอนุรักษ์ที่มาจากเบื้องบนกับแนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่าง ในระหว่าง 2 แนวความคิดนี้ แนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่างนั้นสามารถที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน ทั้งนี้เนื่องจากการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาและการใช้ประโยชน์ ส่วนแนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องบนยังคงแฝงไว้ด้วยการมองประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ แต่การที่วิชาการของสถาบัน World Watch Institute กรุงวอชิงตันได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับเรื่องการระดมพลังมวลชนของโลกมากขึ้น เป็นตัวที่สำคัญก้าวหนึ่งที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมของโลกและการพัฒนาแบบยั่งยืนจะเริ่มต้นจากการระดมพลังประชาชน สำหรับในประเทศไทยเรา แนวโน้มการรวมตัวของประชาชนจะมีมากขึ้น (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2534 : 25)

นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นการยอมรับในศักยภาพของชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชนอีกด้วย เนื่องจากป่าชุมชนเป็นสาธารณะสมบัติ (Common Property) กล่าวคือ ในขณะที่เอกชนสามารถตัดสินใจใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของตนเองได้ตามความต้องการ แต่การตัดสินใจใด ๆ เกี่ยวกับสาธารณะสมบัตินั้น ปรัชญาการที่เกิดขึ้นเสมอในการจัดสาธารณะสมบัติ ได้แก่ การที่ปัจเจกบุคคลมักใช้ประโยชน์จากสาธารณะสมบัตินั้นอย่างเต็มที่เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนอื่น ๆ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่กลุ่มหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของสาธารณะสมบัติ

นั้น ต้องสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมขึ้นมา (Social Sanction) เพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่ให้ใช้ประโยชน์จากสาธารณะสมบัตินั้นมาก จนสร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่นๆ เช่น ระบบความเชื่อ ธรรมเนียมปฏิบัติของท้องถิ่นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม การจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่น มีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนและการสร้างระบบแรงจูงใจ

ในทางทฤษฎีถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยที่ทุกคนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของประชาชนด้วยตัวของประชาชนเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายที่ให้การสนับสนุนตามความจำเป็น การให้การสนับสนุนนี้จะไม่มีลักษณะของการเข้าไปควบคุมการทำกิจกรรมของประชาชน (ดิเรก ฤกษ์หรัย. 2529 : 15) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหาหรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การร่วมกันวางแผน การดำเนินกิจกรรมป่าชุมชน การช่วยกันบำรุงรักษา และมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในขั้นตอนต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนและการสร้างระบบการจูงใจด้วย

ในการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชนเพื่อจัดการป่าไม้ชุมชน อาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแตกต่างกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกันของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนจึงจะสามารถทำให้การกระทำร่วมกันเกิดขึ้นได้ การจัดองค์กรชุมชนเป็นกระบวนการที่ชุมชนร่วมกันกำหนดความต้องการ วัตถุประสงค์ และพยายามระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์และตอบสนองความต้องการของชุมชน เป็นที่คาดหวังว่าในกระบวนการดังกล่าวนี้ จะช่วยพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชนนั่นคือการที่กลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะแต่ละคนจะตระหนักว่า ถ้าตนสามารถทำให้ผลประโยชน์ของกลุ่มบรรลุแล้ว ตนเองก็จะได้รับการตอบสนองความต้องการจากการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มด้วย โดยหน่วยที่ทำหน้าที่ในการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่อ กฎเกณฑ์ของท้องถิ่น กฎเกณฑ์ที่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ และกฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชนและระดมประชาชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

การที่จะระดมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้น ชุมชนจำเป็นต้องสร้างระบบการจูงใจขึ้นมา เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของการจัดการป่าชุมชน แต่การที่จะให้แต่ละคนเกิดความสำนึกและปฏิบัติในแนวทางที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลแต่ละคน แรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอก แรงจูงใจนี้เกิดจากเครื่องล่อภายนอกตัวบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจ และแสดงพฤติกรรม เครื่องล่อที่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมอาจจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เช่น เงิน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม หรือสิ่งที่ไม่มียุทธศาสตร์เชิงเศรษฐกิจ เช่น ใบประกาศเกียรติคุณ เครื่องแบบ คำชมเชยในที่ประชุม การฝึกอบรม เป็นต้น แรงจูงใจอีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ แรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน แรงจูงใจประเภทนี้เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคลโดยที่บุคคลเกิดความต้องการที่แสดงพฤติกรรมด้วยความศรัทธา ความรักและถ้าเปรียบเทียบกับแรงจูงใจประเภทแรกแล้ว แรงจูงใจจากปัจจัยภายในเป็นแรงจูงใจที่คงทนและยืนนานกว่า

องค์ประกอบทั้ง 3 ประเภทนี้ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างมากในกระบวนการจัดการป่าชุมชนที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน และถ้ามองในภาพกว้างแล้ว การจัดการป่าชุมชนของแต่ละชุมชนย่อมส่งผลกระทบต่อภาวะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของสังคมและของโลกโดยส่วนรวมด้วย

### 1.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

อัฟฮอฟ เวิน (Uphoff Veion. 1986 :19 อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก และคณะ. 2536 : 41-42) ได้กล่าวถึงการพัฒนาสถาบันในท้องถิ่นเพื่อกิจกรรมในพื้นที่ว่าการดำเนินกิจกรรมของสถาบันในชุมชนทั้งหมด จะต้องจำกัดขอบเขตในการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะ โดยไม่ได้หมายถึงเฉพาะความเพียงพอของการจัดการและการบำรุงรักษาหรือโครงสร้างที่สมบูรณ์หลังจากที่ได้รับการช่วยเหลือจากสถาบันศาสนาเท่านั้น แต่ต้องมีการเปรียบเทียบกิจกรรมรวม (Collective Action) เมื่อมีการดำเนินงานและการบำรุงรักษาทรัพย์สินสาธารณะ (Public Goods) การดำเนินงานโดยสถาบันในท้องถิ่นไม่ใช่กระบวนการที่เป็นนามธรรม แต่เป็นสถาบันการพัฒนาของท้องถิ่นที่มีเงื่อนไขที่แท้จริง มีเป้าหมายทั่วไป และรูปแบบการทำงานเพื่อรัฐบาลและเอกชน ซึ่งแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมแตกต่างกันออกไป ดังนั้นสถาบันในท้องถิ่นจึงมีรูปแบบแตกต่างกันไปดังนี้



1. องค์กรบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (Local Administration = LA) เป็นตัวแทนของส่วนกลางที่เข้ามาทำงานในท้องถิ่น
2. องค์กรปกครองท้องถิ่น (Local Government = LG) เป็นกลุ่มที่ได้มาจากการเลือกตั้ง และเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการบริหารและพัฒนา
3. องค์กรสมาชิกท้องถิ่น (Memberships Organization = Moz) เป็นกลุ่มที่พึ่งตนเอง มีทั้งลักษณะกิจกรรมหลายด้านและลักษณะกิจกรรมเฉพาะด้าน เช่น กลุ่มผู้จัดการชลประทาน ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มและการรวมกลุ่มเกิดจากความต้องการของสมาชิก
4. สหกรณ์ (Cooperatives = Co-ops) องค์กรชนิดนี้เป็นระบบสหกรณ์ซึ่งมีกิจกรรมเกี่ยวกับผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การตลาด เครดิต และผู้ผลิต
5. องค์กรบริการท้องถิ่น (Local Service Organizations = Soz) องค์กรบริการเป็นรูปแบบของการช่วยเหลือขั้นพื้นฐานจากบุคคล
6. ธุรกิจเอกชน (Private Business = PBs) องค์กรประเภทนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ส่วนกลางแล้วแยกสาขาต่างๆ ออกไป

จากรูปแบบการจัดการและพื้นฐานขององค์กรแต่ละองค์กรมีความแตกต่างกัน ดังนั้นกลุ่มผู้เข้ามาสนับสนุนองค์กรให้เกิดความต่อเนื่องย่อมแตกต่างกันไป คือ องค์กรบริหารราชการส่วนท้องถิ่นและองค์กรปกครองท้องถิ่น เป็นสถาบันท้องถิ่นที่ถูกลงนามโดยกฎหมาย และมีหน่วยงานของทางราชการเป็นผู้สนับสนุน แต่มีความแตกต่างกันที่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีตัวแทนที่เป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจสูงกว่า ส่วนองค์กรปกครองท้องถิ่นมีตัวแทนที่มาจาก การเลือกตั้ง องค์กรเช่นนี้มีทุนและอำนาจค่อนข้างน้อย เพราะรูปแบบการสนับสนุนมาจากลักษณะทางการเมือง อย่างไรก็ตามเมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วยังถือว่าเป็นองค์กรสาธารณะที่อยู่ในระดับท้องถิ่นทั้ง 2 องค์กร ส่วนองค์กรสมาชิกท้องถิ่นมีลักษณะคล้ายกับระบบสหกรณ์มีหลักการสำคัญคือ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการให้สมาชิกเข้ามาจัดการด้วยตนเอง เพราะมีความสนใจร่วมกัน มีทั้งที่เป็นลักษณะของสาธารณะและเอกชน

ในส่วนของเอกชน คือ องค์กรบริหารท้องถิ่นและธุรกิจเอกชน เป็นรูปแบบขององค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการผลิตและผลประโยชน์ของบุคคลที่อยู่นอกชุมชนเข้ามาจัดการ แต่บุคคลต่างก็เป็นลูกค้าและผู้บริโภคที่เป็นสมาชิก ดังนั้นการวางแผนจึงไม่มีการจัดระเบียบ แต่ก็ได้รับ สวัสดิการจากการเป็นสมาชิก

เมื่อนำรูปแบบของสถาบันท้องถิ่นตามทัศนะของอัฟฮอฟ เวน (Uphoff Veion) มาวิเคราะห์ สรุปได้ว่า การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยกลุ่มชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) องค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการวัด คณะกรรมการโรงเรียน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ซึ่งจัดเป็นองค์กรประเภทองค์กรสมาชิกท้องถิ่น เพราะมีการจัดการโดยชาวบ้าน ตลอดจนมีการประสานเครือข่ายความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่น ในการดำเนินกิจกรรมการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ดวงฤดี แสงไกร (2539 : 52) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร โดยองค์กรไว้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นที่จะต้องนำเอาประเด็น “การเป็นเจ้าของร่วมกัน” มาพิจารณา เพราะการใช้ประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรใดก็ตาม มักจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลผู้ได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์ ซึ่งปัจจุบันพบว่า ปัญหาการใช้ประโยชน์ร่วมกันเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรสินสาธารณะอื่นๆ ปัจเจกบุคคลเป็นตัวกระตุ้นให้มีการใช้ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้นจนนำมาสู่ความเสียหาย ซึ่งเป็นที่มาของเรื่องน่าเศร้าของทรัพยากรสินสาธารณะ (Tragedy of the Common) อันเป็นปัญหาที่สำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ มีข้อสมมติฐานเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะของการใช้ทรัพยากรว่า ปัญหาที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรสินสาธารณะ คือ เกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างอิสระ (Free Rider) และขาดระเบียบในการควบคุมจนเกิดความเสียหายในที่สุด ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการจัดโครงสร้างและระเบียบขององค์กร เช่น จำกัดจำนวนสมาชิกของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ เพื่อให้มีความสะดวกและรัดกุมในการลงโทษของสังคม นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากร โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้ คือ

1. ต้องทราบถึงขอบเขตของผู้ใช้และทรัพยากร เช่น สำหรับกลุ่มผู้ใช้น้ำ และกลุ่มจัดการป่าไม้นั้นสามารถรู้ขอบเขตของผู้ใช้และกำหนดผู้ใช้ได้ ในขณะที่การใช้ทรัพยากรการประมงไม่สามารถทราบขอบเขตและผู้ใช้ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังต้องทราบและเข้าใจถึง คุณภาพของทรัพยากรแต่ละชนิด รวมทั้งเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตามเวลาและสถานที่

2. การกระจายของต้นทุนและกำไร หมายถึง การที่มองถึงการได้รับผลประโยชน์จากการลงทุนของสมาชิก



3. คุณลักษณะของทรัพยากร เช่น ทรัพยากรชนิดใดสามารถนำมาใช้ได้ อีกหรือไม่ ทรัพยากรแต่ละอย่างมีอยู่ในฤดูกาลที่แตกต่างกัน ศักยภาพของทรัพยากรบางชนิด สามารถใช้คนเดียว คุณลักษณะเดียวและบางชนิดใช้ได้ร่วมกับคนจำนวนมากและต้องดูแลร่วมกัน
4. คุณลักษณะของผู้ใช้ ที่มีความแตกต่างกัน อาจจะต้องมีการพึ่งพากัน มีความขัดแย้งกัน หรือมีเรื่องความคล้ายคลึงและความแตกต่างของผู้ใช้เข้ามาเกี่ยวข้อง ตลอดจนพิจารณาถึงพื้นฐานประเพณีวัฒนธรรมของผู้ใช้ด้วย

## 2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “บทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าดงนาามน จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด” นั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าได้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนไว้เป็นจำนวนมาก จึงได้นำเอาผลงานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

### 2.1 การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น

วิทยุธี จัรัสพันธ์ และคณะ (2535 : 36) ได้ศึกษา “การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น” ผลการวิจัยปรากฏว่า การจัดการป่าชุมชนดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของชาวบ้าน การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรทางสังคมเป็นหลักในการจัดการ โดยมีกฎระเบียบที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นวัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชน มีวัตถุประสงค์ทั้งในเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และการจัดการเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชนองค์ประกอบของการจัดการป่าชุมชนนั้นจะมีหน่วยงานสังคม ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการดำเนินการ เช่น ครอบครัว คณะกรรมการ มีระบบแรงจูงใจ และเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน รวมทั้งการถือครองที่ดินและต้นไม้

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนโดยมีคณะกรรมการและสถาบันทางศาสนา มีบทบาทเด่นในการเป็นแกนนำโดยอาศัยแรงศรัทธาในศาสนาและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญ ต้องให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนด้วย

และได้สรุปผลผลจากการวิจัยว่า ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติกำลังลดปริมาณลงเรื่อยๆ ความต้องการของชุมชนต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้น ในปัจจุบันวัดป่า

กำลังได้รับแรงกดดัน จากความต้องการดังกล่าวนี้ จากชุมชนที่อยู่รอบๆบริเวณวัด จึงทำให้วัดป่าไม้อาจละเลย ความจริงในข้อนี้ได้ว่า ในที่สุดแล้ว ชาวบ้านต้องเข้ามาใช้ทรัพยากรป่าไม้ของวัดแน่นอน การปรับกลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของวัดป่า คือ การให้ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของวัดโดยไม่ทำความเสียหายต่อทรัพยากรป่าไม้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535 : 52) สรุปไว้ใน “การบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทขององค์กรในท้องถิ่น” ว่า กระบวนการดำเนินงานขององค์กรในท้องถิ่นที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาตินั้น ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานที่ได้รับนโยบายหรือคำสั่งแนะนำมาจากเบื้องบน คือ มาจากอำเภอหรือจังหวัด อันมิใช่เป็นการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้าน หรือตำบลที่เกิดจากความคิดริเริ่มหรือความต้องการของ คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และคณะกรรมการสภาตำบล (กสต.) และยังเป็น การไม่สอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่กำลังจะเริ่มมาจากความต้องการของประชาชนเป็นหลัก เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้จึงมีผลทำให้การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในระดับหมู่บ้านและตำบล ไม่ได้รับความร่วมมือจาก กม.และ กสต.มากเท่าที่ควร

เศกสรรค์ ขงวนิชย์ และคณะ (2534 : 25) ได้ศึกษา “บทบาทกลุ่มชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ป่าดงมูล” สรุปได้ว่า การดำเนินงานของกลุ่มเหล่านี้ พบว่า พื้นฐานการก่อตั้งกลุ่มมีความเป็นมาที่แตกต่างกัน แต่ชาวบ้านมีความตระหนักที่จะร่วมกันดูแลรักษาป่า เพราะการมองเห็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การแสวงหาอาหารธรรมชาติจากป่าล่าบากขึ้น การใช้ไม้ฟืน การเลี้ยงสัตว์เป็นเหตุให้ชาวบ้านรวมกลุ่มอนุรักษ์ป่าขึ้นในพื้นที่ กลุ่มชาวบ้านได้พยายามแก้ไขปัญหามาตรการควบคุมการดำเนินงานเสมอมา เช่น การรณรงค์เพื่อป้องกันการบุกรุก การรวมกันทำหลักแนวเขตรับผิดชอบที่แน่นอน ขออนุญาตใช้ประโยชน์ในเขตอนุรักษ์ผ่านหน่วยงานราชการ เป็นต้น กติกาเหล่านี้เกิดจากความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และพึงพิงป่าบริเวณพื้นที่ที่ตนมีส่วนรับผิดชอบเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ กลุ่มจะต้องประสานความร่วมมือกับชุมชน และหน่วยงานที่ รับผิดชอบในพื้นที่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายทางด้านป่าไม้เท่าที่จะอำนวย เพราะอย่างน้อยที่สุด กลุ่มองค์กรเหล่านี้มีส่วนในการดูแลรักษา ป่าไม้ที่อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเสมอ

สุรพร มั่งมีสิทธิ์ (2535 : 16) ได้ศึกษา “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน” ศึกษากรณีการมีส่วนร่วมที่ริเริ่มโดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน จากการนำตัวแปรจำนวน 13 ตัวแปร มาทดสอบทางสถิติ

พบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน คือ เพศ ตำแหน่งในหมู่บ้าน การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ความรู้ความ เข้าใจในปัญหาการเสื่อมโทรมของป่าไม้ โอกาสในการมีส่วนร่วม ทักษะคิดของชาวบ้านต่อโครงการปลูกป่าชุมชน ของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานอำเภอบ้านไผ่ ส่วนตัวแปรที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน คือ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ระดับรายได้ต่อปี การถือครองที่ดิน จำนวนการถือครองที่ดิน ความคาดหวังประโยชน์

จากการประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นว่าบทบาทขององค์กรท้องถิ่นที่มีต่อการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากสมาชิกขององค์กรเหล่านั้นมีความตระหนักถึงคุณประโยชน์ที่ตนได้รับจากทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ จึงทำให้มีการจัดระเบียบในการใช้ประโยชน์ และระเบียบในการปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เช่น องค์กรวัดสอนให้ชาวบ้านหยุดการทำลายป่าหันมาฟื้นฟูทำนุบำรุง และปลูกสร้างทรัพยากรป่าไม้ทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายไป หรือ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนและมีการจัดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นต้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรท้องถิ่น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาบทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนดงนามน จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด ว่ามีความสอดคล้องหรือแตกต่างกับแนวคิดดังกล่าวข้างต้นหรือไม่

## 2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

วีระ ภาคอุทัย, กฤษณา กล้าณรงค์ และสุพรม มุลจุล (2535 : 29) ได้กล่าวว่า การจัดการป่าไม้ของเกษตรกรส่วนมากเป็นการจัดการตามความเชื่อมาแต่ในอดีต ป่าดังกล่าวได้แก่ ป่าปู้ตา หรือป่าคอนปู้ตา และป่าช้า เป็นต้น ซึ่งป่าลักษณะดังกล่าวมีกระจายไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ตั้งมานานแล้ว (ประมาณมากกว่า 60 ปี) ซึ่งภายหลังทางราชการได้ปรับสภาพเป็นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ในการจัดการป่าดังกล่าว แต่ละหมู่บ้านมีกฎเกณฑ์รักษาป่าโดยผ่านความเชื่อ เช่น ถ้าใครตัดไม้ในเขตป่าคอนปู้ตา จะมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา และหมู่บ้านได้ออกกฎเกณฑ์เพิ่มเติมเช่น ใครตัดต้นไม้ถูกปรับคันละ 500 บาท ซึ่งกฎดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้านนั้น

อนงค์ พัฒนจักร (2535 : 23) ได้ศึกษา “การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น” ผลปรากฏว่า หมู่บ้านห้วยม่วงเป็นชุมชนที่เกิดจากการย้ายถิ่นฐานจากแหล่งอื่น ๆ ที่มีความหลากหลาย และให้ความสำคัญ

ในเรื่องผลประโยชน์ในด้านรายได้ หรือเศรษฐกิจเป็นหลัก ลักษณะทั่วไปของสตรีที่มีส่วนร่วมมากและน้อย ซึ่งสตรีที่มีส่วนร่วมมากกว่าสตรีที่มีส่วนร่วมน้อย ปัจจัยมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้คือรายได้ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่มคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน ความคาดหวังเชิงนามธรรมจากชุมชน วิธีการตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรป่าไม้

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในเชิงบวก คือ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชนวิธีการรับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ปัจจัยที่แสดงความสัมพันธ์เชิงลบกับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้คือรายได้และความคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน

ดวงฤดี แสงไกร (2539 : 29) ได้ศึกษา “การจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยสถาบันศาสนา : กรณีศึกษาวัดอุดมคงคาคีรีเขต ตำบลนางาม อำเภอัญญาคีรี จังหวัดขอนแก่น” พบว่า บทบาทของผู้เข้าร่วมกิจกรรมวัดอุดมคงคาคีรีเขต แบ่งได้เป็น 4 แบบ ได้แก่

1. บทบาทในการสร้างจิตสำนึกของสมาชิกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า กลุ่มที่นำมาปฏิบัติมากที่สุด คือ กลุ่มพระสงฆ์ แม่ชีและสามเณร โดยใช้วิธีการกระตุ้นและฝึกกรรมฐานเพื่อพัฒนาจิตใจไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น
2. บทบาทในการจรรโลงประเพณีและความเชื่อเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ผู้เข้าร่วมทั้ง 3 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ แม่ชีและสามเณร กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มชาวบ้าน มีการปฏิบัติเหมือนกัน โดยมีการปฏิบัติตามข้อห้าม/ชะล้าเกี่ยวกับต้นไม้ตามความเชื่อของท้องถิ่น
3. บทบาทในการพัฒนาและปลูกสร้างทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ในกลุ่มพระสงฆ์ แม่ชีและสามเณรและกลุ่มกรรมการหมู่บ้านมีการปฏิบัติมากที่สุด คือ การไม่ตัดต้นไม้ในบริเวณวัด ส่วนของชาวบ้าน บทบาทและรูปแบบกิจกรรมจะแตกต่างกันออกไป คือ แยกกิจกรรมออกเป็น 3 กิจกรรม คือ การเข้าร่วมกิจกรรม การเข้าร่วมวางแผนและการเข้าร่วมใช้ประโยชน์ ซึ่งในส่วนกิจกรรมการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แยกกิจกรรมย่อยลงไปอีกและที่ปฏิบัติมากที่สุด คือ การไม่ตัดไม้ในบริเวณวัด ส่วนบทบาทในเรื่องการเข้าร่วมวางแผนกิจกรรมที่ชาวบ้านปฏิบัติมากที่สุด คือ การวางแผนในการใช้ประโยชน์และกิจกรรมเข้าร่วมประโยชน์มากที่สุด คือ การใช้ประโยชน์จากน้ำในวัด

4. บทบาทของพระสงฆ์ แม่ชีและสามเณร และคณะกรรมการในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กิจกรรมที่ปฏิบัติมากที่สุด คือ การจัดให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้โดยมีประชาชน หน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้าร่วม ส่วนกลุ่มชาวบ้านไม่เป็นกลุ่มที่ถือว่ามียุทธศาสตร์ในการประสานงาน แต่เป็นกลุ่มที่จะต้องได้รับการกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ

บริสุทธิ กระแส (2535 : 35) ได้ศึกษาบทบาทของวัดกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ศึกษากรณีเฉพาะวัดบุญญานุสรณ์และวัดสุวัน โณปมคุณ อำเภอนองวัวชอ จังหวัดหนองบัวลำภู ผลการศึกษาพบว่า วัดบุญญานุสรณ์และวัดสุวัน โณปมคุณนอกจากมีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ มีหน้าที่อบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี ประพฤติชอบตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้ว วัดทั้งสองยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นผู้นำชุมชนในด้านต่าง ๆ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ วัดทั้งสองวัดมีความแตกต่างกัน แต่ผลการปฏิบัติกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของวัดทั้งสองก็ปฏิบัติคล้ายกัน แตกต่างกันเพียงแต่ทางด้านปริมาณและกิจกรรมที่ปฏิบัติเท่านั้น ส่วนผลของการปฏิบัติปรากฏว่าได้ผลดีในระดับปานกลางค่อนข้างไปทางดีมากที่สุดสองวัด ปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของวัดมีเพียงเล็กน้อย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต วัดทั้งสองสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ ซึ่งปัจจุบันทั้งสองวัดไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แต่อย่างใด

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาบทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนดงนาบอน จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด ว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวข้างต้นหรือไม่

### 2.3 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ศาสตรี เสาวคนธ์ และคณะ (2536 : 48) ได้ศึกษาการพึงพิงป่าและผลิตภัณฑ์จากป่าเพื่อให้มีอาหารพอบริโภคในครัวเรือน พบว่า ภายหลังจากปิดป่าครัวเรือนในหมู่บ้านใกล้เคียงป่าที่พึงพิงป่ามีจำนวนน้อยลง อาหารป่าที่มีจำนวนครัวเรือนไปเก็บหาลดลงมาก ได้แก่ สัตว์ป่า หน่อไม้ และผลไม้ ส่วนเห็ดและผักก็ลดลงเช่นเดียวกัน แต่ลดลงไม่มากนัก นอกจากนี้พบว่าความถี่ชนิดและปริมาณอาหารป่าที่บริโภคในครัวเรือนของหมู่บ้านใกล้เคียงป่าในด้านอาหารและทรัพยากรอื่น ๆ มากกว่าชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงป่าทั้งในระยะก่อนและหลังปิดป่า

สุทัศน์ เติณสายทอง (2535 : 20) ได้วิจัยป่าชุมชนบ้านหนองโพธิ์ ตำบลสำนักตะคร้อ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏว่า ปัจจุบันป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียง

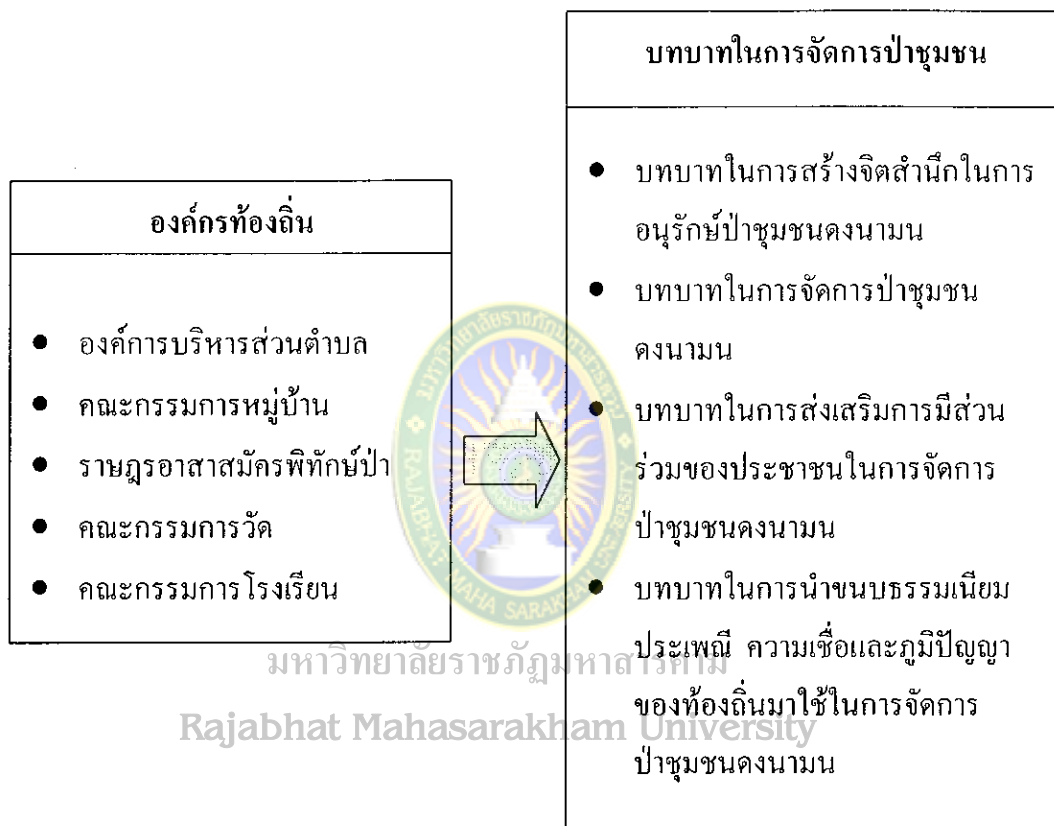
เหนือ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชน คือ ชุมชนได้อาศัยประโยชน์ต่าง ๆ จากป่า คือ เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งวัสดุก่อสร้าง เครื่องมือ เครื่องใช้ สมุนไพร และแหล่งเชื้อเพลิง ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ป่าชุมชนได้แก่ ป่าวัด ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าคอนปู้ตา ป่าช้า กำลังลดลงทั้งขนาดและความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าชุมชนประเภทดังกล่าวไว้เพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป จึงมุ่งศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของป่ามีด้านการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิตและด้านการต่อสู้เพื่อให้ป่าคงอยู่คู่บ้านมากที่สุด

รณสิทธิ์ มณีไสย (2532 : 85) ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของราษฎรบ้านโนน ศรีสวัสดิ์ ตำบลคงมูล อำเภอหนองกงบุรี จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า มีการนำส่วนของพืชที่เป็นผล ใบ กิ่งสดและส่วนที่เป็นตามาใช้ ส่วนไม้พืชนั้นเป็นการเก็บมาเพื่อใช้ภายในครอบครัวเท่านั้น สำหรับถ่านนั้นแหล่งที่ได้มาเผาเป็นส่วนใหญ่ได้จากฟาร์มของครัวเรือนเองที่ยังมีไม้ยืนต้นขึ้นกระจัดกระจายชนิดของไม้ที่นำมาใช้ทำถ่าน ได้แก่ ไม้เต็ง รั้ง พลวง ชาด แดง กระบาก ตระคร้อ และมะขาม ไม้ผลหรือพืชโดยทั่วไปที่บริโภคมี 25 ชนิด โดยที่บริโภคส่วนของใบมากที่สุด สำหรับชนิดของไม้นิยมบริโภคมี 22 ชนิด ไม้โครงสร้างหรือวัสดุก่อสร้าง เป็นการนำไม้มาใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนมากนำมาใช้โดยทั่วไปและชนิดไม้ที่นิยมใช้มากที่สุดคือ ไม้เต็ง ส่วนที่เป็นเนื้อไม้จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนใหญ่งานหัตถกรรมใช้ประโยชน์เพื่องานหัตถกรรมโดยการนำมาทำด้ามจอบเสียม เฟอร์นิเจอร์ภายในครัวเรือน ด้ามมีดหรือด้ามขวาน เติงและโต๊ะ ไม้ก่อสร้างบ้านส่วนใหญ่ได้จากการซื้อไม้และการเก็บหาจากฟาร์มของครัวเรือนที่มีไม้ยืนต้นขึ้นอยู่ กระจัดกระจาย ชนิดของไม้โดยทั่วไปที่นำมา ก่อสร้างบ้านได้แก่ พลวง เต็ง รั้ง ชาด ตะเคียนหิน มะค่าโมง พะยอม และตะเคียนทอง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาบทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนดงนามน จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด ว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวข้างต้นหรือไม่



### 3. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย



แผนภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย